

محمد عمران

لیکچرار، شعبہ پاکستانی زبانیں، نمل، اسلام آباد

ڈاکٹر ضیاء الرحمن بلوچ

اسسٹنٹ پروفیسر، شعبہ پاکستانی زبانیں، علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی، اسلام آباد

ناصر علی

لیکچرار، شعبہ پاکستانی زبانیں، نمل، اسلام آباد

براهوئی ادب ٹی بوگ شوگ ناروم

Muhammad Imran*

Lecturer, Pakistani Languages Department NUML Islamabad.

Dr. Zia Ur Rehman Baloch

Assistant Professor .Department of Pakistani languages AIOU Islamabad.

Nasir Ali

Lecturer, Pakistani Languages Department NUML Islamabad

*Corresponding Author: Muhammad.imran@numl.edu.pk

The Evolution of Humor in Brahui Literature

This article will examine the evolution of humor and satire in Brahui literature. Brahui literature is also progressed in every field of literature. Poet and intellectuals have written many masterpieces of humor in Brahui language. The roots of humor are connecting in the folk literature. In past, Brahui speaking people had gathered at night and used humor and funny tricks for entertainment. Humor not only means to make laughter people but also disclose the weakness of society and show the way of progress. Hence, literature discusses the life of human being and its society. People always read and write literature for the sake of human development and welfare society. Humor also

plays vital role in the betterment of human society. Modern literature of Brahui language has progressed in many ways. Now in Brahui literature, humor writing became much popular as other fields of literature.

Key Words: *Brahui literature, Humor, Satire, Folklore, Modern literature, Jabbar Yaar.*

ادب نا اِرا بُشخ مریرہ اسے افسانوی ادب و ایلو غیر افسانوی ادب۔ بوگ شوگ نا پارہ غا خیال کرسہ دا معلوم مریک کہ دا ادب نا غیر افسانوی او بُشخ نَس اے۔ بوگ شوگ اٹ مسخرہ و ملنڈ مریک۔ دنکہ ادب نا چند اسے سنجیدگی سیان ودی مریک اندن ادب نا ہر بُشخ اٹ سنجیدگی و اصلاح اور مریرہ۔ بوگ شوگ نا تعلق ہم شعور تون گنڈوک مریک۔ نوشتوک ہرا دخت کہ بوگ شوگ نا صنف آ تخلیق نَس نوشتہ یکیک تو اوڑے اونا مسخت ہم اندا مریک کہ اونا لوز آتیان مخلوق سرپدی دوئی کے۔ مخنگ و مخنگ اٹ راجی شوندری کن الس اٹ شعور تالان مرے۔ سماج اٹ ہرا عمل و کڑد مخلوق نا برخلاف ے یا کہ الس نا حق آتے پلنگ اٹ مشغول ے تو بوگ شوگی شاعر اوڑا ملنڈ کرسہ راج اٹ اودے بے شرف یکیک۔ بوگ شوگ ادب نا ہمو بُشخ ے ہرائی ادیب، شاعر تینا ادبی تخلیق ے مسخرہ و ملنڈ اٹ مونا اٹیک۔ بوگ شوگ نا اِرا بُشخ مریرہ اسٹ مسخرہ و ایلو ملنڈ اے۔ دا اڑتوماک اور استعال مریرہ ولے دافتا معنے ٹی باز فرق ارے۔

دا فرق ے حفیظ صدیقی دا وڑ نوشتہ یکیک ”ملنڈ و مسخرہ ٹی دا فرق ے کہ ملنڈ غصہ، کست و نفرت نا سوب مریک و مسخرہ مہر محبت نا۔ ملنڈ نفرت آن و مسخرہ محبت آن ودی مریک۔ ملنڈ اٹ بے دردی و مسخرہ ٹی ہمدردی نا سیالی گنڈوک مریک۔ ہراڑتوں مسخرہ مریک او ہم مسخرہ غان محک و مزہ ہلیک ولے ہراڑا ملنڈ مریک او مخوکا تیٹی ساڑی مفک“۔⁽¹⁾

داڑے بوگ شوگ ٹی مسخرہ ملنڈ نا فرق جوان وڑ اٹ معلوم مس۔ ملنڈ اٹ شعور نا ہمو کڑی گنڈوک مریک ہرا کے انسان نا چند اخہ بلکہ اونا کڑد تنقید نا گواچی مریک۔ دنکہ آگہ اسٹ نَس مخلوق سینا حق آتے پلا تو شاعر و ادیب اودے دُز و داڑیل تون گنڈوک۔ مدام راج اٹ دنگا بندغ آتے بے شرف کننگانے ولے مسخرہ مخلوق ے زند نا فریشانی تیان آجو کنگ و زرس است ے زندہ تخمیه ٹاکو خلنگ،

مخنگ نائے۔ مسخرہ کروکا بندغ ے ہر اسٹ خوش تخنگ۔ ہراٹے ہم مسخرہ کروکو بندغ کس بریک تو اونا دانگ اینگ مخلوق ناچی مریک۔

دا بابت اٹ سوسن براہوئی نوشتہ یک ”اسے عمل، کڑد یا کہہ سینا مخوکا پہلو ے سمجھیہ اوڑا شغل کنگے اودے مسخرہ پارہ، ولے گندی، خامی و بے چینی و نابودی تے مخنگ اٹ پاش کنگ و اوقتا برخلاف بیداری تالان کنگ ملنڈ پاننگ۔“^(۲)

بوگ شوگ نوشتہ کروکا نوشتوک نامسخت بیدرس مخنگ، پچیر اف بلکہ مخنگ اٹ تینا مخلوق ے راج نا سنجیدہ انگا ویل آتا باروٹ سریدی تروے مریک۔ ادب نامیدان اٹ بوگ شوگ تخلیق کروکا نامسخت بیرہ مخلوق ے مخنگ نا اف بلکہ اوتے راج اٹ حن نشان تنگ نائے۔ ملنڈ کن الی ے کہ اصلاحی مسخت ناپابند مرے ولے مسخرہ نامسخت خوشی نا درشانی ہم مریک بلکہ جوائنگ مسخرہ تخلیق کروکافنکار نامسخت دا مریک کہ اونے خوشی ایتے و دامسخت ناپوروی کن او ہمو ناہموار و مسخرہ انگا کیفیت آتے شغل و مسخرہ ناوڑا اٹ نامون آدرشان کی ہرافتے او تینا زندا اٹ و تینا چاگڑد آن مہر و محبت کریہہ دوئی کرینے۔^(۳)

ملنڈ و مسخرہ بے معنی آمخنگ اف، دا کڑمب انگا سیانراگری یا معاشرہ ناشعور آن ودی مریک۔^(۴) دا تعریف آتیاں بوگ شوگ نا بنج ملنڈ و مسخرہ نا فرق معلوم مس۔ اندن دنیا نا ہر بولی ٹی بوگ شوگ نامصنف آطیح آزمائی مسونے۔ ہر اسٹ تینا چپ و چاگڑد نامطابق نوشتہ کرینے۔ دنگہ ادب نا تعلق مخلوق نازند، راج، معاشرہ تون گنڈوک مریک اندن بوگ شوگ ٹی ہم مخلوق نازند نا جتا جتا انگا پہلو تیا غور کرسہ نظم و نثر نامدروشم اٹ فن پارہ تخلیق مریک۔

براہوئی ادب ہم دنیا نا ایلو بولی تیان بار اسے سرجم او بولی کس اے۔ دا بولی ٹی ادب نا ہر صنف آکتاب آک نوشتہ مسونو۔ اینو براہوئی بولی نا ادب دنیا نا شوندار آ بولی تا لڑا اٹ اور گام خلنگ اے۔ مسٹ نامدور اٹ براہوئی بولی ٹی نوشتہ متانے ولے دانا خلقی ادب ہم سرجم او ادب اینا دروشم ے اینک۔ براہوئی پاروک آتا زند پہوالی و ہپ و ہٹ مسونے ہرانا سوب آن براہوئی ٹی نوشت و خوان باز کم مسونے۔ افس کہ ادب ناگپ آک مسونوکل زبانی مسونو۔ دنگہ کہ، چاچا، متل وساہتاک و پین۔ دا گل مسٹ نامپہوالی مخلوق نا اسے چین آن ایلو چین اسکان سینہ بہ سینہ سفر کرسہ بسونو۔ ولے اینو نامدور

اٹ براہوئی نوشتوک آتا منت واری اٹ دافک کتاب آتا دروشم اٹ خوندی مسنو۔ براہوئی بولی نا بوگ شوگ نارودوم خلقی ادب آن مسونے۔ خلقی ادب ہمو ادب نا شیخے ہراکے سینہ بہ سینہ بسونے۔ خلقی ادب اسل اٹ ادب نا حتی آ دروشم مریک۔ اگہ اسے ڈیہہ یا قوم سینا ذہنی، مذہبی، مالی و زند و بود نا جاج نس الیہہ تو اونا خلقی ادب ء خوان۔ خلقی ادب آن ہر گڑا پاش مریک۔ اتنے کہ خلقی ادب قوم سینا تدوکا وخت نا ادیک مریک انداژان ہمو قوم نا فکر و جوزہ غاتا درشانی ملیک۔ براہوئی ادب ٹی بوگ شوگ نا لڑیک خلقی ادب آن ملیرہ۔ ہرا وخت کہ مخلوق اسے ڈیہہ سیان ایلو ڈیہہ کن ہمپ و ہٹ کریکہ تو اوفتے کہی دیک لگاہ اندا سفر اٹ۔ چچ آتیا سامان تے تفسیہ سہدار تے تہ کرسہ پیدل سفر کریرہ۔ تو اندا سفر اٹ ہراڑے شام مسکہ تو ہموڑے نن تدیفرہ۔ شام نا مدروکا بدن تون زینہ خاک اسے جاگہ ساعت تیری کن چچ مسورہ تو اوڑے کہہ خلکورہ و اسٹ نس نیام اٹ نقالی سیان بار شغلی او کرتب کریکہ۔ اندن مچا دیوان مزہ الکہ۔ داژان بوگ شوگ نا درشانی مسکہ۔ اندا خلقی ادب اٹ بوگ شوگ نا اندارہ خاک کہہ، متل، وساہت و چاچا تہی ہم نظر بریرہ۔ اندن براہوئی متل آتہی ننے بوگ شوگ دا وڑ نظر بریک:

”نی ہم میرای ہم میر بیش ء دے جل کے“

”بلغز لاب نا وخت آ سالم ء پیک“ (۵)

براہوئی ادب نا خلقی ادب اٹ مخلوق نا پہلوالی زند اوقتا شیمہ تیان درشان مسونے۔ اندن تینا زند نا جتا جتا رنگ آتہی بوگ شوگی کہہ، متل و شاعری کرینو۔ مالداری، کشت و کشار زند تدیفنگ نا وسیلہ خاک مسونو۔ مالداری اٹ اوفتے ویلاک ہم پلوید کرینو اندا ویل آتہی خرمانا سہدار تیا جلمو ہم خننگ۔ دنکہ دا بوگ شوگی شعر اٹ پاش اے

خرمانے بیژان بیڑ

کتوتہ خدا دندان شیڑ (۶)

براہوئی بوگ شوگ اندن خلقی ادب آن سینہ بہ سینہ سفر کریرہ اینو نا جدید دور نا جدید ادب نا شیخ جوڑ مسونے۔ دنکہ مالونا دور باری ٹی پہلوالی مخلوق اسے جاگہ چچ مرسہ شغل میلہ کن راگ کریرہ اندا راگ آتیان مخلوق باز مزہ الکہ۔ دنیا نا ہر بولی ٹی بوگ شوگ نا جتا جتا دروشم آتہی مونا بسونے، دنکہ فلم، ڈرامہ، اسٹیج ڈرامہ، شاعری و نوشت۔ براہوئی بولی نا بوگ شوگ ادب اٹ ہم ڈرامہ نوشت مسونے۔

براہوئی ٹی ڈرامہ کن ”راگ“ نا لوز استعمال مریک۔ بنائی دور اٹ براہوئی نا ڈرامہ ریڈیو آن نشر مسور۔ ۱۹۶۰ ٹی ریڈیو پاکستان کونٹہ غا ڈرامہ نشر مننگ نا بناء مس۔ اندا فنیٹی یوسف ثانی نا مٹ کروکا ڈرامہ ”بت پرغوک“ غلام نبی راہی نا نوشتہ کروکا ڈرامہ ”گدان“ شروع ٹی نشر مس۔ اندن ٹی وی ٹی اولکیو ڈرامہ ۱۹۷۵ ٹی غلام حیدر حسرت نا نوشتہ کروکا ڈرامہ ”زن، نم، او“، ”کاریمی آمار“، ”فوٹو ہلنگ“، ”ملازم“ نشر مسور۔^(۷)

براہوئی بولی ٹی راگ آتیبی بوگ شوگ نا چاشنی ے اور کرسہ غلام نبی راہی نا کتاب ”استونا بندغ“ ٹی باز شغلی آ راگ آک اور او۔ اندا کتاب اٹ خواجہ گڑاس شغلی او خاکہ ہم نوشتہ کریئے۔ داکان بیدس پین ہم گڑاس پن اریر ہراکے براہوئی ٹی بوگ شوگی انداز ٹی ڈرامہ نوشتہ کریئے۔ غلام نبی راہی نا ”استونا بندغ“ آن بیدس ایلو نوشت آتے ڈاکٹر علی احمد شاد براہوئی گڑاس نوشتہ مچ کرسہ کتابی دروشم اٹ ”سہیل و ہتم“ نا پن اٹ براہوئی اکیڈمی آن شینک کریئے۔ دا ٹی شغلی او خاکہ، نوشتہ وداکان بیدس راگ ہم ساڑی او۔ چنا تا جتا انگا راگ و خاکہ غاتے اسے جاگہ مچ کرسہ قیوم بیدار ”مشغولی“ نا پن اٹ شینک کرے۔^(۸)

داکان بیدس بوگ شوگ اٹ اسٹیج ڈرامہ غاک ہم کڑد دوئی کریئے۔ مالو نا وخت اٹ مخلوق تو مچ مرسہ اسے نقالی کس شغلی انداز اٹ مخلوق ے مخفیکہ۔ ولدا مستی شون الیسہ ریڈیو، ٹی وی آن اسٹیج ڈرامہ غا سر مس۔ براہوئی ٹی اسٹیج ڈرامہ ایلو بولی تا بنسبت اورے آ بس۔ ۱۹۷۸ء ٹی براہوئی ادبی سوسائٹی نا ورناک اسٹیج ڈرامہ نا بناء ے کنگ اٹ بھلو کڑد کس دوئی کریئے۔ کل آن مسٹ ۲۸ جون ۱۹۷۸ء آ پاکستان ریلوے انسٹی ٹیوٹ کونٹہ نا ہال ٹی غلام نبی راہی نا نوشتہ کروکا شغلی آ خاکہ ہرانا سرہال ”خیال کیرے“ کس نشان تنگ۔^(۹)

دا وخت اٹ براہوئی ادب باز شون الکوئے۔ دا جدید دور باری ٹی براہوئی بولی نا ادب ہموڑے سر مننگ نا کوشست ے کنگ ے ہراڑے کہ دنیا نا ایلو شون الکوکا بولی تا ہندے۔ بولی نا شونداری اونا ادب تون گنڈوک مریک۔ ہرا بولی نا ادب ٹی اخس پٹ پولی مریک، ریسرچ آرٹیکل نوشتہ مریک، کتاب شینک مریک ہموخس شون الیک۔ بولی تا زند مننگ نا بھلا علامت ہمو بولی نا ادب و ادیب آتا نوشتہ و فن پارہ غاک مریرہ۔ جدید ادب نا خواست آتے پورو کرسہ براہوئی بولی ٹی بوگ شوگ ہم جدید نوشتہ

آتا درو شم اٹ مونا بسونے۔ اینو براہوئی بولی ٹی بوگ شوگ نا میدان اٹ شاعریک ہم نوشتہ مسونو۔
براہوئی نا جدید شاعری ٹی ہم بوگ شوگ نا ندرہ غاک ساڑی او۔ داڑے تاج محمد تاجل نا کلام ٹی نئے
بوگ شوگ شاعری ہم دو بریک،
چچ مہ کچک مرمہ پشی
نوازے تینا لعل کیک
خوئے بریک سنبھال کیک
اندن اسے پین براہوئی نا پنی آ شاعر پیر محمد زبیرانی بوگ شوگ ٹی شاعری نوشتہ کرینے،
مرے ٹنڈ موٹل مرے منڈ موٹل
درے مرنے آن ننا لاڈ زبیل^(۱۰)

اینو نا درو باری ٹی براہوئی بولی نا ادب ے بوگ شوگ شاعری ٹی شون تروکا شاعر آتینی اولیکو
پن ایماندار جبار یار نا اے۔ اونا شاعری ٹی ہرا چس ے شاید داسکان دُن براہوئی ٹی نوشتہ متانے۔ اینو ہم
باز آ ورناک براہوئی ٹی بوگ شوگ شاعری کنگ او۔ ولے جبار یار ہمو اولیکو براہوئی شاعر ے ہرا بوگ
شوگ ٹی پیروڈی نا صنف آ اولیکو وار شاعری نوشتہ کرینے۔ دنکہ ڈاکٹر لیاقت سنی اونا باروٹ نوشتہ کیک،
جبار یار براہوئی شاعری ٹی اسے پورو او دور اسے نا پن ے۔ او ہمو عہد نا امام ہم پاننگ ہرا ٹی بوگ شوگ
و بوگی ورنند (پیروڈی) ے ڈغار آن آسمان آ سر کرے۔ جبار یار نا سنجیدہ شاعری مرے یا بوگ شوگ
شاعری اوٹی اسے کڑبو مسخت و مطلب نس مریک۔ اونا شاعری ٹی مدام راج نا ناسور آ ٹھپ آتیکن
اصلاحی او دارو درمان ملک۔^(۱۱)

براہوئی بوگ شوگ شاعر آتا گڑاس نمونہ کلام دا نوشتہ اٹ ساڑی کرسہ قاری تے اوقافن
آن واخب کنگ اے۔ دنکہ براہوئی شاعری نا جدید بوگ شوگ نا دستار ایماندار جبار یار نا کاٹم آ
تفوکے۔ اونا اسے شاعری اسے ہراڑے او اسے کوچ سینا ڈرائیور نا چلیفنگ آ ملنڈ کرسہ شاعری نس نوشتہ
کرینے،

بال ٹی بس ے دروکانی سدائی خوش مریس
کڈھ ٹی کڈے بٹوکانی سدائی خوش مریس

بس ٹی الوسہ سنگت نی تو اسس جہاز ٹی
است تو پاوہ ہشوکا نی سدائی خوش مرلیس
سواری تے پرغاس گلے بازاتے زندان درلیس
نرو جڑ کھلے کروکا نی سدائی خوش مرلیس
کاؤکو آن گل تمار نی ہم نراس وار تو
اسٹرنگان ہنک ہنوکا نی سدائی خوش مرلیس
چنچ بندغ نقد مسر بیست آن بڑا پٹی ء
بیرہ شش تُو قید ہنوکا نی سدائی خوش مرلیس
یار تینا خیر خواه نی ہم تو کاسہ بس ٹی
پار استادے ہموکا نی سدائی خوش مرلیس^(۱۲)

اسے پین بوگ شوگ شاعر کس ہرانا پن احمد نعیم ءے تینا شاعری ٹی داسرکاری عہدہ دار ناظم
ناکڑد آملنڈ کرسہ شعر کس نوشتہ کرینے۔

تسنس پا اخہ شونداری کئے

سکیل ء بس پین اف سواری کئے

ناظم اُس یا نکری و میرنی

تسنے پا آنت نایاری کئے^(۱۳)

اندا سرہال آ اسے پین براہوئی بوگ شوگ شاعر خواجہ نبی بخش انجم دھوکہ باز فرہی وزیر

آتیا ملنڈ کرسہ ”وزیراک“ نا سرہال آ شاعر کس نوشتہ کرینے،

ترقی کیرہ انت انت اقرار وزیراک

شادان ہنینو کیرہ گفتار وزیراک

گرسی نامزہ ءے ہلگر اُستان نئے دریرک

اقرارے قولے تینا پرغار وزیراک

فونو بلیرہ بیرہ مرکا تینا نا او

فنڈاتے کُلے ہلکر کیدار وزیراک
دا اشار بنا غریباک در در نا دکہ کنگر
دے دیگر اسکا پنج سال خاچار وزیراک
دا پوسٹراتے نی خل نی نعرہ خل انجم
دیگاتے کُلے کنگر چٹار وزیراک (۱۴)

براہوئی بولی نا اسے پین لائچی او بوگ شوگ شاعر نس ہرا کے شاعری ہم نوشتہ کیک و
گلوکاری ہم کیک۔ ہرا وخت کہ ٹیپ کیسٹ نا دور نس تو ہمو وخت نا بوگ شوگ نادشاہ نس ہرا کے
کیسٹ آئیٹی شاعری، نظم، خاکہ توار اٹ شینک کریکہ۔ دا اسے کچین او بوگ شوگی نس ہراٹے کیسٹ
اٹی خاکہ نا دروشم اٹ منہ بندخ اور مرسہ ریکارڈ کریہ۔ دا خواجہ نا پین سلیم سائل نے ہرا کے نوشتگی نا
ڈغار آن تعلق تحک۔ اونا کتاب ”مریک کاتک“ براہوئی اکیڈمی نا پارہ غان شینک مسونے۔ اندا کتاب اٹ
اسے مرغو شاعری نس ”اوڑان دوتے سلیم“ نا سرہال اٹ باز گچینی اٹ گڑاس اندونو کیفیت پارینے
کہ اگہ ہمو کیفیت مس ہمو گڑا ٹی گڑا سمجہ کہ ہمو گڑا فضول مس۔ گڑاس بندتے داڑے ساڑی کینہ،

انگورس متو کشش
ٹی وی آگتو ڈش
موچی نس متو پالش
اوڑان دوتے سلس
گڈیکو بندتے دن
ساحل اینو سلیم مس
اوڑان اُست ایکیم مس
کسس کہ بے تعلیم مس
اوڑان دوتے سلیم (۱۵)

داکان بیدس پین کھی پنک اریر براہوئی بوگ شوگ نا ادبی میدان اٹ ہرا کے تینا قلم نامک
اٹ تینا مسخرہ و ملند نا وڑا اٹ شغلی انداز اٹ شاعری، نثر، خاکہ و راگ نوشتہ کنگ او۔ ہرا تیٹی گڑاس

خواجہ غانا پٹک دا دو، میر محمد الفت، پروفیسر خداداد گل، وحید زہیر، عبداللہ جوہر، حیدر آتش، اکرم ساجد و بین کہی پٹک براہوئی ادب نا تاریخ اٹ نوشته او۔

حوالہ جات

- ۱۔ صدیقی، ابولا عجاز حفیظ، ”کشاف تنقیدی اصطلاحات“، مقتدرہ قومی زبان اسلام آباد، ۱۹۸۵ء، ص ۱۶۷
- ۲۔ براہوئی، سوسن، ”براہوئی لوک نثری ادب کا تحقیقی مطالعہ“، براہوئی اکیڈمی (رجسٹرڈ) پاکستان کونٹہ، ۲۰۲۳ء، ص ۱۰۹
- ۳۔ صدیقی، ابولا عجاز حفیظ، ”کشاف تنقیدی اصطلاحات“، مقتدرہ قومی زبان اسلام آباد، ۱۹۸۵ء، ص ۲۳۲
- ۴۔ فاروقی، نثار احمد، ”اردو ادب میں طنز و مزاح کی روایت“، مشمولہ: طنز و مزاح: تاریخ، تنقید، انتخاب؛ ص ۱۲۹
- ۵۔ شاہ، محبوب، ”براہوئی ادب اٹ بوگ شوگ“ البرز، ۱۵.۱، ۲۰۲۳ء، ص ۳۱
- ۶۔ پرکاشی، نور احمد، ”براہوئی ادب“، براہوئی اکیڈمی (رجسٹرڈ) پاکستان کونٹہ، ۲۰۲۱ء، ص ۲۱۵
- ۷۔ براہوئی، سوسن، ”براہوئی لوک نثری ادب کا تحقیقی مطالعہ“، براہوئی اکیڈمی (رجسٹرڈ) پاکستان کونٹہ، ۲۰۲۳ء، ص ۱۰۵
- ۸۔ براہوئی، سوسن، ”براہوئی لوک نثری ادب کا تحقیقی مطالعہ“، براہوئی اکیڈمی (رجسٹرڈ) پاکستان کونٹہ، ۲۰۲۳ء، ص ۱۰۴
- ۹۔ براہوئی، سوسن، ”براہوئی لوک نثری ادب کا تحقیقی مطالعہ“، براہوئی اکیڈمی (رجسٹرڈ) پاکستان کونٹہ، ۲۰۲۳ء، ص ۱۰۶
- ۱۰۔ پرکاشی، نور احمد، ”براہوئی ادب“، براہوئی اکیڈمی (رجسٹرڈ) پاکستان کونٹہ، ۲۰۲۱ء، ص ۲۱۵
- ۱۱۔ سنی، لیاقت، ”براہوئی پوسکنا شاعری“، ہائیر ایجوکیشن کمیشن، اسلام آباد، ۲۰۰۹ء، ص ۲۱۷
- ۱۲۔ یار، جبار، ”خیرات خور“، براہوئی آرٹس اکیڈمی کونٹہ، ۱۹۸۱ء، ص ۱۵
- ۱۳۔ نعیم، احمد، ”الف ب“، آماج ادبی دیوان (رجسٹرڈ) مستونگ، ۲۰۱۸ء، ص ۱۰۴
- ۱۴۔ انجم، بنی بخش، ”بے پن“، براہوئی اکیڈمی (رجسٹرڈ) پاکستان کونٹہ، ۲۰۲۳ء، ص ۷۰
- ۱۵۔ سائل، سلیم، ”مریک کاتک“، براہوئی اکیڈمی (رجسٹرڈ) پاکستان کونٹہ، ۲۰۱۶ء، ص ۲۶